

ANTON PAVLOVICH CHEXOV IJODIGA ADABIY MUNOSABAT MASALASI XUSUSIDA

Atovullayev Jamshid Musoyevich
BuxDPI o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Anton Pavlovich Chexov ijodiga adabiy munosabat masalasi xususida ilmiy – nazariy mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy adabiyot, Chexov, rus adabiyoti taraqqiyoti, yo'nalish, hikoya, ijod, hayot, paradoksal tabiat va hokazo.

Chexovga bo'lgan katta qiziqish bir narsa bilan bog'liq; uning ijodida nafaqat XIX asr oxiri va XX asr boshlari adabiyotida, balki zamonaviy adabiyotda ham ko'p narsani tushuntiruvchi ma'lum tamoyil va xususiyatlar mavjudligini anglashdan iboratdir. Shu bois, Chexovni rus adabiyoti taraqqiyotining bir bosqichini yopuvchi, ikkinchisini ochadigan rassom-prekursor, chuqur va serqirra novator sifatida o'rganish chexovshunoslikning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu rolni yoritish tadqiqotchilarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Chexov innovatsiyasining qirralaridan biri shundaki, u L. N. Tolstoy ta'biri bilan aytganda, "butun dunyo uchun mutlaqo yangi badiiy yozuv shakllarini" yaratdi¹.

Chexov ijodining stilistik tabiati haqidagi taxminlar yozuvchining zamondoshlari tomonidan allaqachon aytilgan. S. V. Flerov "Twilight" to'plamini sharhlashda shunday ta'kidlaydi: "Zamonamizning "qiziqarli" yozuvchilarining ajralib turadigan xususiyatlaridan biri shundaki, ular "barcha uslubda" teng ravishda erkin yozadilar. Shunday qilib, iste'dodli nemis qisqa hikoya yozuvchisi Fritz Mautner "Mashhur modellar asosida" kitobini yozdi, unda u taniqli nemis mualliflarining taqdimot uslubiga mohirona taqlid qiladi. "Ayni shu tarzda, janob Chexov hamma yo'nalishda yozadi"².

Chexov qahramonlarining aksariyati hayot va adabiyotga jiddiy yondashadi, ular ko'pincha olam va odam orasidagi chegaralarda adashib qoladilar.

Gaito Gazdanov polemik va keskin ta'kidladi: "Chexovning hayoti uning ishini emas, balki uning hayotini belgilab bergan ishi"³. Ushbu bayonotning paradoksal tabiatini olib tashlagan holda, aytishimiz mumkinki, Chexov uchun ijod hayotni, hayot esa ijodni belgilab berdi. Ikkalasi ham bir-biriga o'zaro bog'liqdir. Shuning uchun ham Chexovning badiiy asarlari va maktublari yoki uning memuaristlar tomonidan ifodalangan gaplari o'ziga xos emasligini, ularning turli estetik mohiyatini anglab yetgan holda, biz ulardan bir xildagi misollarni umumiy qatorga joylashtirishni hamon maqbul deb hisoblaymiz.

Chexovdagi ironiya nafaqat qahramonlarni "obro'sizlantirish" vositasidir balki yozuvchi u yoki bu hodisani masxara qilish orqali uning turli tomonlarini ko'radi. Boshqacha qilib aytganda, Chexovdagi kinoya bu sohadir, uning fazosida muallif tanqidiy rad etish qutbidan rahm-shafqat qutbiga erkin harakat qiladi. Chexov hikoyalaridagi istehzoning dinamik tabiati muallif

¹ Толстой Л. Н. Собрание сочинений: В 22 т. М., 1978-1985.

² Флеров С. В. В сумерках. Очерки и рассказы Ан. П. Чехова // Чехов А. П. В сумерках. М., 1986.

³ Газданов Г. О Чехове // Вопросы литературы. 1993. № 3.

pozitsiyasining nisbiyligini va uni biron bir aniq formulaga qisqartirishning iloji yo'qligini belgilaydigan eng muhim sabablardan biridir. Chexov ijodidagi virtuoz stilizatsiya san'ati o'z izohini yozuvchi shaxsiyatining o'ziga xos xususiyatlarida va uning janr-stilistik tafakkurida topadi. Chexovning ongini aks ettiruvchi sifatida tavsiflashga imkon beradigan ko'plab faktlar va holatlar mavjud. Refleksivlik, xususan, yozuvchi o'zi uchun sinab ko'rgan rol niqoblarida namoyon bo'ladi.

Chexovning shaxsiy refleksligining tabiati va uning yozuvchi ijodidagi roli hali ham yetarlicha tushunilmagan. A.B. Derman "Chexovning ijodiy portreti" kitobining boblaridan birini "Chexov tabiatidagi disharmoniya" deb nomlagan. U dasturiy tezis bilan boshlanadi: "Chexovning tabiatidagi nomutanosiblik shundan iborat ediki, u keng va hayratlanarli darajada tiniq aqlga ega bo'lgan "yurak sukunati" - sevgi tuyg'usining zaifligi bilan ta'minlangan. Biz his-tuyg'ularning bevositaligi deb ataydigan narsa unga noma'lum edi. Va bu holat Chexovning hayotida ham, ijodida ham hal qiluvchi rol o'ynadi⁴. Chexov shaxsiyatining "nomutanosibligi" haqida gapirganda, biz jiddiy izoh berishimiz kerak. Stilizatorlar va stilistlar o'rtasidagi uyg'unlikdagi farq haqida gapirishimiz kerak. Chexov juda uyg'unidir, lekin uning uyg'unligi o'ziga xosdir.

Suxix Chexovning epistolary yozuvlarini "harflardagi biografik roman" deb ataydi, bu esa "uning yozuvlarining ajralmas qismi, nasrining muhim elementini" tashkil qiladi⁵. Darhaqiqat, badiiy ijod mantig'i ba'zan Chexov maktublarining alohida qismlarida kuchli tarzda o'zini namoyon qiladi.

Anton Pavlovich Chexovning adabiy merosi faqat XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi rus adabiyoti doirasida emas, balki butun jahon adabiyotining rivojlanishida ham tub burilish yasagan ijodiy hodisalardan biri sifatida baholanadi. Uning ijodi vaqt o'tishi bilan turli davrlardagi yozuvchilar, adabiyotshunoslar va tanqidchilar tomonidan qayta-qayta baholab borildi. Chexovning hikoya janridagi innovatsion yondashuvlari, syujet qurilishidagi noan'anaviy usullari, personajlar ichki dunyosining psixologik tahliliga asoslangan uslubi nafaqat rus adabiyotida, balki jahon hikoyachilik an'anasida ham yangi bosqichni boshlab berdi.

Chexov hikoyalari rus realizmining an'anaviy tamoyillaridan farqli ravishda, voqealarning ochiq, ravon rivoji o'rniga inson ichki kechinmalarini yoritishga urg'u berishi bilan ajralib turadi. Ushbu yondashuv XX asr G'arb adabiyotida, ayniqsa, modernizm va ekzistensializm oqimlarida o'z aksini topdi. Uilyam Folkner, Reymond Karver, Ernest Xemingvay kabi yozuvchilar Chexovning hikoyachilikdagi minimalizm va subtekst (yashirin ma'no) uslublaridan ilhomlanganlarini tan olganlar. Ayniqsa, Karver Chexov uslubini takrorlashga intilgan va uning "Chexovlik lakonizm" tushunchasini o'z hikoyalarida amalda qo'llagan.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda Chexov asarlari postmodern yondashuvlar orqali ham talqin qilinmoqda. Uning hikoyalaridagi ochiq qoldirilgan yakunlar, keskin voqealarning yo'qligi, odamlar hayotining oddiy holatlar orqali yoritilishi postmodern hikoya janrining yetakchi xususiyatlari bilan o'xshashdir. Chexov hikoyalarida bevosita emas, balki bilvosita aytiladigan fikrlarning ko'pligi, subyektivlikka urg'u berilishi bugungi adabiy tahlil usullarining ko'plari bilan hamohang keladi.

Chexov nafaqat hikoyachilik, balki dramaturgiya sohasida ham inqilobiy o'zgarishlar yasagan ijodkor hisoblanadi. Uning **"Chayka"**, **"Vanya tog'a"**, **"Uch opa-singil"** va **"Gilos"**

⁴ Дерман А. Б. Творческий портрет Чехова. М., 1929.

⁵ Сухих И. Н. Чеховские писатели и литератор Чехов // Литературное обозрение. 1994. № 11/12.

bog'i" kabi pyesalari o'sha davr uchun yangicha teatr konsepsiyasini ilgari surdi. U dramatik syujetda keskin voqealarga, an'anaviy konfliktga emas, balki hayotiy lahzalarning o'ziga xos tahliliga urg'u berdi. Bu uslub keyinchalik XX asr dramaturgiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatdi va Stanislavskiy tomonidan yaratgan "Psixologik realizm" tizimi Chexov asarlari asosida shakllandi.

Chexov hikoyalarining eng muhim xususiyatlaridan biri - uning personajlar ichki dunyosining chuqur ochib berilishidir. Adabiyotshunos A. B. Derman tomonidan qayd etilganidek, Chexovning qahramonlari ko'pincha o'z hayotidan norozilik, ma'naviy iztirob va ichki konfliktni boshdan kechiradi. Bu narsa o'sha davr adabiyotida, ayniqsa, Dostoyevskiy va Tolstoy romanlarida ham kuzatilgan bo'lsa-da, Chexov bu uslubni qisqa hikoyalar doirasida mukammal darajaga yetkazdi.

Chexov ijodiga bo'lgan adabiy munosabatni o'rganish shuni ko'rsatadiki, u o'z davrida ham, zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ham doimiy ravishda qayta talqin qilinayotgan yozuvchilardan biridir. Uning hikoyalari, pyesalari va badiiy uslubi nafaqat rus adabiyotining, balki butun dunyo adabiy merosining ajralmas qismiga aylangan. Bugungi kunda ham Chexov asarlari yangi nazariy yondashuvlar bilan o'rganilmoqda va uning ijodi zamonaviy adabiyotning turli oqimlariga katta ta'sir ko'rsatganini isbotlab bermoqda.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, turli xil ijtimoiy, kasbiy, milliy, yosh, psixologik va boshqa turlar, pozitsiyalar, xarakterlar uchun Chexov o'z qonunlarini yaratadi. Chexov o'z asarlariga nafaqat ochiq, balki qisqartirilgan istehzoni ham kirita olgan, uning yordamida o'z mavqeini o'z davrining yetakchi nufuzli nuqtai nazaridan ajratgan eng buyuk rus kinoya yozuvchilaridan biridir. Chexovning shaxsiyatiga ham, uning ijodiga ham xos bo'lgan yuqori darajadagi badiiylikni keltirib chiqaradi. Badiiylik nafaqat badiiy asarlarga, balki durdona asarlarga ham ta'sir ko'rsatadigan adabiy nayranglar, travestiyalar, amaliy hazillar va "teskari o'zgarishlar"da namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Толстой Л. Н. Собрание сочинений: В 22 т. М., 1978-1985.
2. Флеров С. В. В сумерках. Очерки и рассказы Ан. П. Чехова // Чехов А. П. В сумерках. М., 1986.
3. Газданов Г. О Чехове // Вопросы литературы. 1993. № 3.
4. Дерман А. Б. Творческий портрет Чехова. М., 1929
5. Сухих И. Н. Чеховские писатели и литератор Чехов // Литературное обозрение. 1994. № 11/12.